

Литер

Часопис за књижевност, језик, уметност и културу
Journal for Literature, Language, Art and Culture

година XXI / број 71 / 2020
Year XXI / Volume 71 / 2020

Универзитет у Крагујевцу
University of Kragujevac

Исидора З. Јакшић Перовић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет (докторанд)

ФУТУРАЛНОСТ У РУСКОМ, ПОЉСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(Војводић Дојчило, *Фушуралности у савременом руском, пољском и српском језику*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2018, 477 стр.)

Монографија Дојчила Војводића *Фушуралности у савременом руском, пољском и српском језику* објављена је 2018. године у Новом Саду. Произашла је из докторске дисертације *Функционално-семантичко поље фушуралности у савременом руском, пољском и српском језику*, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду 2007. године. Ако размотримо претходне ауторове радове, можемо рећи да је и до сада највећи део његових истраживања био усмерен на истраживање категорија које су свој пун израз и систематизацију добиле управо у монографији о којој говоримо.

Ова монографија бави се функционално-семантичком категоријом футуралности на контрастивном плану, поређењем три словенска језика – српског, пољског и руског. Аутор је одабрао баш ова три језика јер припадају одвојеним језичким групама: јужнословенској, западнословенској и источнословенској. Циљ ове монографије је да кроз функционални приступ покаже различите језичке (под)системе који постоје у оквиру категорије футуралности, сагледавајући их из угла досадашњих истраживања и проширивањем постојећих типологија, указивањем на синтаксичке и семантичке разлике које постоје међу поређеним језицима, дајући сопствена решења за проучавање ових питања, како на теоријском и методолошком плану, тако и на плану наставе словенских језика као матерњих и страних језика. Истраживање је спроведено на корпусу у који спадају белетристички текстови, научна литература, преводна књижевност и штампа, као и разговор са изворним говорницима проучаваних језика.

Монографија је подељена на три велика поглавља. Прво поглавље је *Увод* (25–56), у којем су објашњене теоријско-методолошке основе, предмет и циљеви истраживања. У другом поглављу *О развоју фушуре* и

1 isidora.jaksic.sb@gmail.com

његовој граматицијализацији у словенским језицима (с посебним освртом на ситуацију у руском, пољском и српском језику) (57–129) опширно су кроз потпоглавља приказани одговарајући футурски облици и конструкције и њихов дијахронијски развој до савременог стања у словенским језицима, а посебно у савременом српском, руском и пољском језику. Треће поглавље *Структура ФСП футуралности у руском, пољском и српском језику* (131–366) бави се центром и периферијом функционално-семантичког поља футуралности у наведеним словенским језицима, сагледавајући их кроз бројне супкатегоријалне ситуације футуралности. На крају се налазе *Закључак* (367–379), *Прилози* (381–389), *Скраћенице – извори* (391–401) и *Литература* (403–475), која у себи садржи чак 925 одредница, међу којима су радови на руском, српском, енглеском, пољском, француском, немачком, чешком, италијанском и словеначком језику.

Аутор у уводном поглављу полази од објашњавања теорије функционално-семантичког поља и теорије индикатива и релатива. Посебно је значајно разграничење између појмова индикатива и релатива у односу на традиционална схватања, као и између видско-временске и модалне употребе временских облика, те указивање на то да се не може проучавати употреба времена у словенским језицима на исти начин као у западноевропским језицима који су без морфолошки видљиве видске опозиције, што је до сада најчешће чињено. Међу бројним истраживачима чије поставке анализира, Војводић издваја руског лингвисту А. В. Бондарка, од чије поделе функционално-семантичких поља на групе (са предикативним, квалитативним, субјекатским и предикативно-адвербијалним центром) полази у својој анализи. Војводићева монографија је усмерена, пре свега, на групу са предикативним центром, и то првенствено на аспектуално-темпоралне односе у оквиру њега. Посебан акценат аутор ставља на функционално-семантичко поље футуралности које је део веће целине функционално-семантичког поља темпоралности. У оквиру функционално-семантичког поља футуралности разликују се три сегмента: *центар*, тј. временска употреба глаголских облика, затим *ближа периферија*, као употреба средстава са непотпуном временском граматицијализацијом, и *даља периферија*, која подразумева модалну употребу глаголских облика. Сва три сегмента Војводић детаљно анализира кроз наредна поглавља.

Друго поглавље, *О развоју футура и његовој граматицијализацији у словенским језицима (с посебним освртом на ситуацију у руском, пољском и српском језику)*, бави се претежно дијахронијом, разматрајући процес развоја облика футура и њихову граматицијализацију у пољском, руском и српском језику, али и у другим словенским језицима. Ови процеси сагледавају се кроз одговарајуће аналитичке и синтетичке облике. Посебна пажња посвећена је развоју презент глагола свршеног вида (перфективног презент), као и граматицизованих футурских облика и неграматицизованих конструкција у футурској употреби. Указано је

на одговарајући статус који футур I има у односу на волунтативне конструкције кроз различите функционалне стилове. Анализа историјског развоја футурских облика показује да овај процес још није завршен у три поређена језика, те је реч о динамичној појави. Из овога се може видети значај који оваква дијахрона истраживања имају за разумевање синхронијског стања – без њих би било тешко објаснити различите степене граматикализације одговарајућих облика у сва три језика. Узмимо, на пример, појаву аналитизма која се може наћи у савременим словенским језицима у футурским облицима – било би тешко појмљиво откуд је настала таква појава и зашто постоји разлика у њеном степену међу словенским језицима.

Треће поглавље, *Структура ФСП футуралности у руском, пољском и српском језику*, најобимније је и у њему се аутор детаљно бави комплексном структуром футуралности у руском, пољском и српском језику. Може се приметити да до сада нису постојала овако систематизована истраживања граматикализованих и неграматикализованих средстава којима се исказује категорија футуралности. Као главна структурна полазишта издвајају се центар и ближа и даља периферија ФСП футуралности. У центар овог функционално-семантичког поља спадају супкатеоријалне ситуације футуралности неодређене (*Време ће залечити рану коју ти ја сада загајем*) и одређене будуће радње (*Али он ће се ускоро враћити*), које су сврстане у непосредну будућу радњу, као и ситуације са посебним контекстуалним (под)значењима будуће радње (*Одржаћу реч, нећу више писати песме*) и корелативном будућом радњом (*Кад њуковник гође, позваће је*), што спада у посредну будућу радњу. Иако аутор обрађује ове супкатеоријалне ситуације веома детаљно, ми ћемо овде само истаћи значајно запажање које се односи на то да се прва три значења (неодређена и одређена будућа радња и контекстуална подзначења) односе на апсолутну употребу футурских облика, што се одређује у односу на говорни тренутак, док последња ситуација корелативне будуће радње спада у релативну употребу, која се односи не само на говорни тренутак, већ и на време неке друге радње. За становиште аспектуалности важна су значења која аутор издваја за футурске облике глагола различитог глаголског вида. Тако се за облике свршеног вида каже да имају „конкретно-фактичко значење”, док облици несвршеног вида имају „општефактичко (конкретно-процесуално)” значење. При томе, у оквиру ове анализе аутор узима у обзир унутрашње карактеристике глагола, тј. њихову врсту и начин радње, што ће посебно доћи до изражаја у последњим сегментима у виду детаљне анализе перифрастичних глагола. Значај ове анализе је и у томе што аутор расветљава теоријско одређење модалности, узимајући у обзир различите лексичко-семантичке и синтаксичке аспекте који утичу на степен модалности конкретних облика.

У другом делу трећег поглавља аутор детаљно разматра средства ближе и даље периферије, која се заснивају на синтаксичким, лексич-

ким и контекстуалним односима из којих произлазе футурална значења. Ближу периферију чине транспоновани глаголски облици и конструкције са непотпуном футуралном граматикализацијом, док у даљу периферију спадају волунтативне и елиптичне конструкције са лексичко-семантичком и синтаксичком спојивошћу речи. При анализи ближе периферије треба издвојити распрострањеност употребе имперфективног презента у функцији футура у сва три проучавана словенска језика, при чему ту долази до изражаја двоструко транспоноване: садашњег времена у будуће и НСВ у СВ (*Обуци Ленору и Андреја, водим их са собом. Ми вечерас најушишамо Јасџребац...*). При томе, честа је употреба перфективних претериталних времена (*Гошово је, сад сам џроџао! Куд ли ми се само ђеде кобила?*) у функцији футура, што је нарочито одлика разговорног стила, мада се јавља и у књижевноуметничком стилу. Код транспонованих временских облика карактеристично је издвајање стилског аспекта експресивности, сликовитости и емоционалности. Ту нарочито до изражаја долази модална нијанса у виду исказивања намере субјекта за вршење одређене радње, субјективна оцена и доживљај говорног лица, што је психолингвистички аспект. Циљ овакве употребе транспонованих облика, сматра Војводић, био би „изазивање афекта код адресата (слушаоца, читаоца)”, те се може говорити о „перлокутивном акту”, који се гради „на принципу неочекиваности” којим се постиже жељени ефекат (199).

Део рада посвећен даљој периферији функционално-семантичког поља бави се најпре лексичко-семантичком и синтаксичком спојивошћу као средством изражавања будуће радње, у оквиру чега значајну улогу имају инфинитивне конструкције које често изражавају модалне односе у виду могућности/немогућности, хтења/нехтења вршења радње (*моћи говориши, мора се рећи*) и сл. Посебно се издвајају разне конструкције састављене од глаголских форми и именских група (*Лайшоникова ме је извјестила да је уредништво оџскрбљено маџеријалом за двџје џодине унаџријег*), елиптичне реченице (*Ви доџушишате, зар не честиша жено?*), као и волунтативне конструкције (*Глава ми џуца од мозџања, више нећу да се замарам*). Приметна је бифункционалност футурских облика у севернословенским језицима, односно мешање временског и модалног значења. Анализирајући српску одричну конструкцију *хоћу/нећу + да + презент* (*Шџа хоћеџе да учиниџе са мном?*) и њене футурске еквиваленте на руском (*Чџо же в со мно хоџиџиџе сгелати ?*) и пољском језику (*Со myslicie ze mn zrobic?*), Војводић констатује да оне у себи имају волунтативност и да се на руски и пољски језик преводне не само уобичајеним волунтативним конструкцијама *хочу/не хочу + инфинитив*, већ и футурским облицима свршеног и несвршеног вида (срп.: *Нећу да оџворим. Оџвориџе сами!*; рус.: *Не оџкро . Сами оџкрива џе!*; пољ.: *Nie otworz . Sami otwierajcie.*) Значајно је то што аутор овде указује на то да претходни истраживачи овог питања, попут В. П. Гуткова (1988), па и Р. Маројевића (1977), нису разматрали волунтативно

значање футурских облика СВ и НСВ. Војводић закључује да севернословенски језици имају индикативно и волунтативно значење у футурским облицима (поред постојећих волунтативних конструкција), док јужнословенски језици имају индикативно значење у футурским облицима, а оба значења (и волунтативно и индикативно) у волунтативним конструкцијама. Са друге стране, говорећи о граматикализованости/неграматикализованости одређеног облика, аутор тврди да на то има утицај његова фреквентност. Као доказ он наводи то да конструкција *хоћу/нећу + га + презент* има малу фреквентност и мању просторну распрострањеност у односу на „велику фреквентност инфинитивне конструкције (*ћу/нећу + инфинитив*)”, те се не може „узимати као граматикализовани облик” (224). Слична је ситуација и са руским и пољским футурским облицима са значењем волунтативности, јер су оне мање фреквентне у односу на конструкције *хоћу/не хоћу + инфинитив*, те се не посматрају као прави волунтативи. Међутим, у вези са питањем фреквентности и просторне распрострањености конструкције *хоћу/нећу + га + презент* чини нам се да се у српском разговорном језику ипак може срести често, те би то могло бити подстицај будућим истраживачима да се позабаве поменутом конструкцијом и њеним статусом у разговорном стилу, као и у дијалектима.

Посебну пажњу у оквиру овог сегмента треба скренути на Војводићеву анализу инфинитива који се понаша слично транспонованим облицима, што је показано на примерима употребе инфинитива са субјектом у дативу. Аутор показује да инфинитив носи временску и модалну информацију, при чему је футуралност инфинитивних конструкција њихово инхерентно својство, док су сва остала значења необавезна и променљива. Оваквим понашањем инфинитив се приближава личним глаголским облицима. Модалност се не испољава лексички, већ на синтаксичком нивоу, односом са субјектом у дативу и реченичном интонацијом. Овакве конструкције карактеристичне су, пре свега, за руски језик (*Скоро мне в ходити*), док се у српском и пољском углавном преводе личним глаголским облицима временски и/или модално (срп.: *Ускоро ћу изаћи / ћу морати изаћи / ћу морати га изаћем*; пољ.: *Niedługo wyjd / B d niedługo wychodzić / Musze / tam niedługo wyj ć / wychodzić*). Војводић закључује да су се инфинитивне конструкције са дативом у српском језику изгубиле готово у потпуности под утицајем грчког и албанског језика.

Важна су и веома корисна Војводићева запажања о императиву и вокативу и прагматичним разлозима њихове употребе. Овим облицима адресант се обраћа адресату утичући на његово будуће понашање, што се доводи у везу са футуралношћу. Посебно треба нагласити допринос који Војводић има за класификацију и издвајање специфичности вокативне и императивне просте реченице (рус.: *Сеанс окончен! Ма сѣпро! Уреж ѿе марш!*; срп.: *Сеанса је завршена! Маестро! Удариће марш!*; пољ.: *Koniec seansu! Maestro! Zasuwasz pan marsza!*), чији је субјекат одвојен од радње исказане глаголом, при чему остварење те радње зависи

од воље и способности самог субјекта, што се може повезати са апелативном (конативном) и фатичком (контактном) функцијом језика. Све то доприноси бољем разумевању типова изражавања категорије императивности и вокативности, њихове прагматичне улоге и значаја на општетеоријском лингвистичком плану.

Треба истаћи и обраду перформативних исказа, њихову карактеризацију и поделу према разним критеријумима, а нарочито анализу њиховог видско-временског аспекта. Посебна пажња посвећена је перфективном презенту за који Војводић закључује да се употребљава као перформатив у оним словенским језицима у којима има индикативно футурско значење. То се потврђује тиме што се он не може користити перформативно у јужнословенским језицима (сем у словеначком), где нема футурску употребу, већ је на његовом месту футур I (*Замолићемо сада маестра Воланда да нам шај олед разошкрије*), док у севернословенским језицима има и функцију футура и перформатива (рус.: *Поупросим же ма сѣро Воланда разоблачиши нам шоиш ош ш;* пољ.: *Porposimy teraz maestro Wolanda, eby zechiał nam obja nic to do wiadczenie*). Војводић нуди одговарајуће терминолошко решење – до сада је овакав перфективни презент употребљен као перформатив био називан *ефективним*, међутим, с обзиром на то да је његова примарна функција у севернословенским језицима и у словеначком футурска, а у осталим јужнословенским језицима уместо њега се користи футур I – овај облик треба називати *перформативним* или *ефективним футуром*. Поред тога, спроведена анализа перформативних глагола који имају различиту валентност може бити погодна за лексикографску обраду ових глагола, што би помогло приликом израде једнотомних и валенцијских речника, како једнојезичних, тако и преводних. То би допринело систематичнијем и детаљнијем опису глаголског система у словенским језицима, а било би и веома корисно за наставу словенских језика као матерњих и страних језика, посебно онима који нису са подручја на којем се говори неки од словенских језика.

На крају трећег поглавља аутор анализира релативно-временске односе, тј. семантичку категорију таксиса и њено функционално-семантичко поље. У овом поглављу су у кратким цртама наведене основне карактеристике условљених реченица (погодбених, узрочних, последичних, допусних, циљних), указано је на проблеме њихове класификације и типологије, са посебним нагласком на мањкавост традиционалних проучавања, у којима су обично неправедно занемарени аспектуално-темпорални односи. Војводић сматра да би било добро урадити нову коначну типологију условљених реченица, при којој би били узети у разматрање различити фактори попут модалног и временског аспекта, као и видских значења.

У складу са свиме реченим ова монографија је одлична теоријска основа за будућа истраживања на општесловенском плану, јер анализира међусобно удаљене словенске језике, осветљавајући питање функ-

ционално-семантичког поља футуралности у све три словенске групе језика. Стога може представљати полазишну тачку са које други истраживачи могу кренути проучавајући разна питања која је аутор отворио својом монографијом, почевши од теоријских обрада граматикализованих и неграматикализованих футуралних форми, преко типолошких анализа којима су осветљене различите терминолошке поставке, до анализе различитих синтаксичких, лексичко-семантичких и морфолошких средстава која се користе за исказивање футуралности. С обзиром на опширност теме, а недостатак простора, аутор је неке проблеме, на шта је и сам указао, само дотакао, оставивши их отвореним за потоња истраживања како себи, тако и другим истраживачима. Јако је мали број радова који се бавио овом темом на тако опсежан начин, те је допринос ове монографије значајан како на теоријском и методолошком плану, тако и на плану превођења и конкретног примењивања понуђених решења у настави.

Примљен 9. марта 2020.

Прихваћен за штампу марта 2020.